

JAKUB POTULSKI ▶

Rosja Putina – polityczny projekt budowy rosyjskiej państwowości

Rozpad Związku Radzieckiego i zmiany cywilizacyjne związane z nadejściem społeczeństw postindustrialnych postawił przed nowymi państwami powstałymi na obszarze byłego ZSRR wiele problemów: jak zorganizować swoje życie polityczne, jaki typ państwowego i politycznego ustroju przyjąć, jaką prowadzić politykę zagraniczną zarówno wobec swoich najbliższych sąsiadów, jak i wobec dalszej zagranicy. Ze szczególnie złożonym problem budowy nowej państwowości musiały borykać się wielonarodowe były republiki ZSRR, wśród których RSFRR była najbardziej złożonym organizmem.

System władzy w Rosji od 1985 r. znajduje się w procesie transformacji. W rosyjskiej literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na charakterystyczne etapy ewolucji, które przechodziło współczesne państwo rosyjskie. Niektórzy rosyjscy badacze wymieniają cztery podstawowe etapy kształtowania się nowej rosyjskiej państwowości: reformatorski (kwiecień 1985–sierpień 1991); rewolucyjny (sierpień 1991–sierpień 1996); porewolucyjny (sierpień 1996–grudzień 1999) i etap stabilizacji oraz reformowanie postradzieckiego reżimu politycznego (od stycznia 2000 r.). Rosyjski politolog Mikołaj Baranow pisał, iż aby prześledzić transformację rosyjskiego systemu politycznego, należy wyodrębnić sześć etapów. Pierwszy z nich rozpoczyna się 12 czerwca 1990, kiedy to na I Zjeździe Deputatów Ludowych RSFRR przyjęto deklarację o suwerenności państwowej. W tym pierwszym etapie starano się stworzyć prawne, polityczne i ekonomiczne podstawy dla for-

mowania samodzielnej rosyjskiej państwowości. Zwieńczeniem tego etapu stał się rozpad ZSRR i utworzenie Wspólnoty Niepodległych Państw (grudzień 1991 r.). Drugi etap (1992–1993) Baranow określa jako antyetatystyczny, w którym podjęto próbę wyprowadzenia państwa z gospodarki, gdzie jego rolę jako regulatora procesów ekonomicznych miał przejąć wolny rynek. Na tym etapie likwidowano instytucje planowania gospodarczego, wprowadzono reformy o charakterze rynkowym i dokonano prywatyzacji majątku państwowego. W sferze polityki etap ten charakteryzował się rywalizacją pomiędzy prezydentem a parlamentem o wpływ na władzę wykonawczą i tym samym o charakter przyszłego ustroju politycznego. Etap ten zakończył się przyjęciem konstytucji, która wprowadziła w Rosji prezydencki model sprawowania władzy. Na trzecim etapie (1994–1998) zaznaczył się wyraźny kryzys państwa wywołany negatywnymi skutkami liberalnych i wolnorynkowych reform politycznych i gospodarczych. Państwo utraciło możliwość wypełniania swoich funkcji i nie było w stanie egzekwować swoich postanowień, pseudo-wolnorynkowa gospodarka została zdominowana przez nomenklaturowo-oligarchiczne klany, narastały tendencje separatystyczne w regionach i konflikty na szczytach władzy. W połowie 1998 r. wraz z narastaniem kryzysu gospodarczego państwo znalazło się na krawędzi chaosu. Czwarty etap (wrzesień 1998–grudzień 1999) związany był z korektą kursu reform. Podstawowym celem tej korekty miało być zwiększenie roli państwa, przede wszystkim w sferze gospodarki, co uznano za konieczne w celu przeprowadzenia reform w interesach całego społeczeństwa, a nie tylko w interesach oligarchów. W tym okresie znaczącą rolę w próbie wytyczenia nowego kursu rozwoju kraju odegrali premierzy rządu – najpierw Jewgienij Primakow, a następnie Władimir Putin. Piąty etap (2000–połowa 2008) zaczyna się wraz z objęciem urzędu prezydenta przez Władimira Putina. Etap ten charakteryzował się znaczącym zwiększeniem roli państwa w sferze politycznej i ekonomiczno-społecznej, zmianą priorytetów w polityce regionalnej i głębokimi reformami społeczno-politycznymi. Opracowano nowy kurs rozwoju państwa (określany niekiedy jako „plan Putina”), który zakładał wzrost autorytetu władzy centralnej w celu skutecznego wprowadzenia w życie reform koniecznych dla modernizacji kraju i przywrócenia jej statusu światowego mocarstwa. Szósty etap (rozpoczynający się w drugiej połowie 2008 r.)

charakteryzował się wniesieniem korekt w strategię rozwoju kraju związaną z wyborem na prezydenta Dymitra Miedwiediewa i objęciem przez Władimira Putina stanowiska premiera. Etap ten został zdominowany przez kryzysy zewnętrzne związane z wojną w Gruzji oraz światowym kryzysem ekonomicznym¹.

Szczególną uwagę obserwatorów i analityków politycznych zajmujących się badaniem procesów politycznych we współczesnej Rosji przyciąga zwłaszcza etap piąty przypadający na dwie kadencje prezydenckie Władimira Putina. Władimir Putin dość nieoczekiwanie w pierwszej dekadzie XXI w. został jednym z najbardziej rozpoznawanych i wpływowych polityków na świecie. Osobą, którego działalność polityczna wywarła wielki wpływ na kształtowanie się państwowości rosyjskiej w okresie trudnej transformacji społeczno-politycznej związanej z rozpadem ZSRR i budową Federacji Rosyjskiej. Od czasu, kiedy w 1999 r. Władimir Putin objął tekę premiera Rosji, a następnie w marcu 2000 r. zwyciężył w wyborach prezydenckich, przedtem nieznanym szerszej opinii publicznej urzędnik administracji prezydenta Borysa Jelcyna z dnia na dzień stał się jednym z najlepiej rozpoznawanych polityków świata. Stało się tak nie tylko dzięki temu, iż stanął na czele jednego ze światowych mocarstw, ale także ze względu na swoją działalność polityczną, która skutkowałą znaczącymi przeobrażeniami wewnątrz Rosji i jej powrotem do międzynarodowej polityki jako znaczącego podmiotu bezwzględnie realizującego swoje interesy. Władimir Putin wraz ze swoimi współpracownikami opracował i co więcej skutecznie wprowadził w życie kompleksowy projekt reformy rosyjskiego państwa. Jego nazwisko stało się synonimem nowej ery w rozwoju rosyjskiej państwowości przechodzącej 1985 r. daleko idącą transformację społeczno-ustrojową.

Doceniając doniosłość zmian wprowadzonych przez Władimira Putina w Rosji, zaczęto mówić i pisać o „Rosji Putina” na określenie współczesnego etapu społeczno-politycznego rozwoju i transformacji Rosji. W rosyjskiej literaturze naukowej pojawiło się nawet określenie „putinizm”, pod którym rozumiano kształtujący się reżim polityczny i ideologię Władimi-

---

¹ Н. Баранов, *Зигзаки постсоветской российской государственности*, „Политэкс”, СПб, 2010, t. 6, nr 1, s. 50–54.

ra Putina². Pytanie o to, czym charakteryzuje się wprowadzony przez niego program reform społeczno-politycznych, który wyznacza kierunki rozwoju państwa rosyjskiego stanowi jedno z ważnych zagadnień badawczych współczesnych analiz rosjoznawczych. Odpowiedź na to pytanie pozwala zrozumieć zmiany, które zaszły w Rosji w ostatnich latach, a także przewidzieć możliwe kierunki dalszej ewolucji tego kraju.

Dojście Władimira Putina do władzy było zaskoczeniem dla wielu analityków. W jaki sposób ten pochodzący z urzędniczo-biurokratycznego Sankt-Petersburga urzędnik administracji Borysa Jelcyna, został prezydentem? Kiedy w 1999 r. zbliżał się koniec drugiej kadencji prezydenckiej Borysa Jelcyna, rosyjskie elity polityczne stanęły przed pytaniem o to, kto może ubiegać się o sukcesję po Jelcynie. Wiosną 1999 r. rosyjska gazeta *Kommersant. Włast'* zleciła ośrodkom badania opinii publicznej ROMIR i WCIOM przeanalizowanie wyobrażeń rosyjskich obywateli o osobie sprawującej urząd prezydenta. W badaniu respondentom zadano pytanie „Na którego z bohaterów kinowych głosowałby Pan/Pani w wyborach prezydenckich?”. Wyniki sondażu okazały się zaskakujące i dalekie od oczekiwań, gdyż okazało się, iż liderami głosowania zostały postacie dalekie od współczesnych demokratycznych wartości: trzech pracowników „resortów siłowych: marszałek Żukow (jako postać z serialu *Wyzwolenie* z 1970 r. w reżyserii J.N. Ozierowa), oficer milicji Gleb Żelgow (z serialu kryminalnego *Miasto wstreczi izmienit' nieszia* grany przez Władimira Wysockiego), oficer rosyjskiego wywiadu Sztyrlic (z serialu *Siedemnaście mgnień wiosny*), a także car Piotr I (jako postać z filmu *Piotr I*). Analitycy z pracowni sondażowej ROMIR, komentując wyniki badań stwierdzili, iż większość Rosjan chętnie widziałaby jako prezydenta osobę agresywną i silną, a nie schorowaną i słabą, czyli taką, która byłaby w stanie zaprowadzić porządek w kraju. W tygodniku *Kommersant. Włast'* ukazał się artykuł *Prezydent-2000. Portret przyszłej głowy państwa*, w którym analizowano oczekiwania rosyjskich obywateli wobec osoby przyszłego prezydenta³.

---

² Рог. В. Никонов, *Путинизм*, [w:] *Современная российская политика*, red. В. Никонова, Москва 2003, s. 29.

³ Д. Камышев, *10 лет при Путине*, „Коммерсант. Власть”, 03.08.2009, nr 30 (834), s. 14–15.

Okres poprzedzający wybory prezydenckie, które miały odbyć się w marcu 2000 r., charakteryzował się rywalizacją wewnątrz rosyjskich elit politycznych o to, kto będzie rywalizował o urząd prezydencki w nadchodzących wyborach. Sprawdzianem popularności poszczególnych kandydatów miały stać się wybory do Dumy Państwowej w grudniu 1999 r. Najbardziej prawdopodobnym kandydatem na przyszłego prezydenta Federacji Rosyjskiej wydawał się być wpływowy i ambitny mer Moskwy Jurij Łużkow. Pozyskał on do współpracy popularnego w społeczeństwie rosyjskim byłego ministra spraw zagranicznych i premiera Jewgienija Prima-kowa. Ci dwaj prominentni przedstawiciele elit politycznych powołali do życia ugrupowanie pod nazwą Ojczyzna-Cała Rosja, które miało wystartować w wyborach parlamentarnych. Możliwość przejścia władzy przez mera Moskwy niepokoiła najbliższe otoczenie Borysa Jelcyna, które obawiało się utraty wpływów i władzy w państwie, gdyż mer Moskwy budował swoją pozycję polityczną w dużym stopniu na krytyce polityki Borysa Jelcyna i jego najbliższego otoczenia. Schorowany prezydent Jelcyn nie był już w stanie zarządzać samodzielnie państwem, a jego obowiązki wykonywała tzw. kremłowska rodzina, w której istotną rolę odgrywał wpływowy biznesmen i jeden z najbogatszych ludzi w Rosji Borys Berezowski (wraz ze swoim współpracownikiem Romanem Abramowiczem) oraz młodsza córka Borysa Jelcyna Tatiana Diaczenko i Walentyn Jumaszew – szef kremłowskiej administracji, którzy faktycznie rządząli wówczas Rosją. Osoby skupione wokół Borysa Jelcyna i „kremłowskiej rodziny” zaczęły szukać kandydata, który mógłby przeciwstawić się ambicjom Łużkowa.

W sierpniu 1998 r. dzięki poparciu Antolija Czubajsa i Borysa Bieriezowskiego Władimir Putin został mianowany szefem rządu Federacji Rosyjskiej. Swoisty „casting” na następcę Borysa Jelcyna wygrał mało znany do tej pory w kraju wysokiej rangi urzędnik administracji prezydenckiej. Uważa się, iż o takim wyborze zdecydowały dwie cechy Władimira Putina. Po pierwsze całkowita lojalność wobec Borysa Jelcyna i jego otoczenia (lojalność wobec urzędującego prezydenta została doceniona już wcześniej m.in. w postaci awansu na szefa Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, którą to godność Władimir Putin sprawował w latach 1998–1999), a po drugie zdecydowana obrona swojego byłego patrona Anatolija Sobczaka mera Sankt-Petersburga w latach 1991–1996 oskarżo-

nego o korupcję i nieprawidłowości w czasie pełnienia funkcji mera. Obie te cechy były szczególnie istotne dla Borysa Jelcyna, który chciał zapewnić sobie i najbliższemu otoczeniu bezkarność i bezpieczeństwo po odejściu z urzędu prezydenta⁴. Wokół nowego premiera stworzono także polityczne zaplecze organizacyjno-polityczne w postaci nowej „partii władzy” – Międzyregionalny Ruch „Jedność”. Formalnie inicjatywa powołania nowej partii wyszła od grupy gubernatorów, ale blok powstał przy znaczącej pomocy administracji prezydenckiej i regionalnych struktur władzy federalnej. „Jedność” nie miała wyraźnego oblicza politycznego, a jej program ograniczał się do popierania zyskującego z dnia na dzień na popularności Władimira Putina⁵. Popularność premiera Władimira Putina oraz sukces wyborczy partii-władzy⁶, spowodowały, iż sprawa następcy Jelcyna w walce o fotel prezydencki została wewnątrz „kremłowskiej rodziny” rozstrzygnięta. Niekwestionowanym autorytetem stał się Władimir Putin. 31 grudnia 1999 r. Borys Jelcyn zrzekł się godności prezydenta i zgodnie z rosyjską konstytucją pełniącym jego obowiązki, do czasu rozpisania nowych wyborów, stał się premier Władimir Putin. 26 marca 2000 r. Wygrał on w pierwszej turze wybory prezydenckie, zdobywając 53% głosów poparcia.

Władimir Putin obejmował władzę w trudnym dla Rosji momencie. Permanentny kryzys polityczny państwa, związany m.in. z chorobą prezydenta Jelcyna, która uniemożliwiała mu kierowanie państwem, spowodowały, iż na przełomie lat 1998–1999 proces zawłaszczenia władzy przez regionalne „klany” polityczne (często powiązane ze światem przestępczym) oraz oligarchów zaszedł tak daleko, iż państwo znalazło się na krawędzi chaosu. Mechanizm państwowy Rosji był rozregulowany, przeżarty przez korupcję i osłabiony wewnętrznymi walkami o władzę i kontrolę nad gospodarką. Przyczynami takiego stanu rzeczy były m.in.:

---

⁴ A. В. Павроз, *Группы интересов и трансформация политического режима в России*, Moskwa 2008, s. 223, O.В. Гаман-Голутвина, *Политические элиты России*, Moskwa 2006, s. 344–345.

⁵ J. Potulski, *System partyjny Rosji. Tradycja i współczesność*, Gdańsk 2007, s. 272.

⁶ Posługując się podporządkowanymi administracji państwowej i Borysowi Bieriezowskiemu mediom, blok wyborczy Jedność, ugrupowanie, które jeszcze na trzy miesiące przed wyborami nie istniało, osiągnęło duży sukces, uzyskując drugi wynik wyborczy (po Komunistycznej Partii Federacji Rosyjskiej), otrzymując 23,32% głosów.

- chaotyczna dezintegracja polityczna i ekonomiczna lat dziewięćdziesiątych, przejawiająca się m.in. w nieuporządkowanym nadawaniu poszczególnym regionom specjalnych praw i przywilejów;
- specyfika rosyjskiej prywatyzacji, efektem której było powstanie silnych grup przemysłowo-finansowych, które uzyskały decydujący wpływ na gospodarkę i politykę, a poprzez sprywatyzowane środki przekazu także wpływały na opinię publiczną;
- nieefektywność władz centralnych, związana z chorobą prezydenta Jelcyna uniemożliwiającą mu sprawowanie władzy oraz z konfliktem pomiędzy Dumą Państwową a nieposiadającym w niej poparcia prezydentem;
- brak spójnego programu i koncepcji przezwyciężenia kryzysu politycznego i gospodarczego.

Ponadto od 1997 r. zaczął narastać w Rosji kryzys finansowy spowodowany załamaniem na rynkach Azji Południowo-Wschodniej. W 1998 r. kryzys gospodarczy objął już nie tylko sektor finansowy, ale całą gospodarkę. W 1998 r. doszło do załamania się finansów publicznych. Inwestorzy zagraniczni zaczęli wycofywać kapitały z Rosji. PKB kraju zmniejszyło się w porównaniu do 1997 r. o 4,6%, a produkcja przemysłowa spadła o 5,2%. W 1998 r. odnotowano także spadek wartości obrotów handlu zagranicznego spowodowany przez trudności gospodarcze i finansowe, ale także przez bardzo niskie ceny na paliwa i surowce na rynkach światowych⁷.

Władimir Putin, obejmując władzę, stanął przed znaczącymi wyzwaniami związanymi z koniecznością głębokich reform strukturalnych, które miały doprowadzić do uzdrowienia mechanizmów państwowych i zapewnić krajowi warunki dla wzrostu gospodarczego. W tym celu w otoczeniu Władimira Putina powstał projekt głębokich zmian polityczno-gospodarczych, które miały doprowadzić do daleko idącego przeobrażenia kraju. Rozpoczęto realizację projektu, który tak głęboko wpłynął na charakter proradzieckiej Rosji, iż zaczęto mówić o „Rosji Putina” jako ważnego etapu transformacji rosyjskiej państwowości i na określenie nowego modelu polityczno-gospodarczego, który został zaprowadzony w trakcie kolejnych lat dwóch kadencji prezydenckich Władimira Putina.

---

⁷ B. Durka, *10 lat transformacji rosyjskiej gospodarki*, [w:] *Federacja Rosyjska 1991–2001*, red. J. Adamowski i A. Skrzypek, Warszawa 2002, s. 358–364.

Ekipa rządząca, która przejęła władzę w wyniku wyborów prezydenckich w marcu 2000 r. miała świadomość konieczności wprowadzenia w Rosji głębokich zmian ustrojowych. Po dojściu do władzy Władimir Putin przedstawił całościowy program społeczno-ekonomicznego rozwoju Rosji do 2010 r., który zakładał podjęcie działań mających na celu przeciwdziałanie pogłębianiu się przepaści między Rosją i państwami rozwiniętymi oraz odtworzenie i umocnienie pozycji Rosji, jako jednego ze światowych liderów. Jednocześnie jednak nowy prezydent zdawał sobie sprawę, iż musi zmierzyć się z problemem skuteczności reform tak, aby przyjęte rozwiązania nie stały się tylko kolejnym projektem, który w wyniku silnego rozproszenia i decentralizacji władzy nie wejdzie w życie albo nie będą przestrzegane jego postanowienia. W celu zapewnienia skuteczności działaniom prezydenta zadecydowano, iż w pierwszej kolejności dojdzie do reformy systemu politycznego, którego głównym celem stanie się wzmocnienie władzy centralnej. Jednym z priorytetów Władimira Putina po objęciu urzędu prezydenta stało się przywrócenie autorytetu władzy centralnej (systematycznie osłabianej od końca lat osiemdziesiątych). Rządząca ekipa uznała, iż aby przywrócić autorytet Rosji na arenie międzynarodowej, konieczne jest przywrócenie autorytetu władzy wewnątrz kraju i głębokie reformy, które przyczyniłyby się do modernizacji kraju. Dlatego też za najważniejsze zadanie uznano wzmocnienie pozycji urzędu prezydenckiego wobec innych głównych instytucji i aktorów politycznych w Rosji. Oznaczało to redefinicje wzajemnych relacji pomiędzy Kremlem a Zgromadzeniem Federalnym, regionalnymi elitami oraz tzw. oligarchami. W okresie rządów Borysa Jelcyna ci aktorzy polityczni w dużym stopniu byli niezależni od władzy centralnej. Zgromadzenie Federalne zdominowane przez opozycyjną Komunistyczną Partię Federacji Rosyjskiej znajdowało się poza bezpośrednią kontrolą urzędu prezydenckiego, którego zaplecze parlamentarne było niewielkie. Szczególnie widoczne było to podczas drugiej kadencji prezydenckiej, podczas której Borys Jelcyn musiał szukać kompromisu z dominującymi siłami politycznymi w parlamencie. Dużą samodzielność polityczną podczas rządów Borysa Jelcyna uzyskali regionalni liderzy, którzy w wyniku chaotycznej decentralizacji władzy w latach dziewięćdziesiątych wyrosli na samodzielną siłę polityczną zdolną do wymuszania na centrum decyzji korzystnych dla siebie, a w niektórych przy-

padkach zdolną do ignorowania decyzji centrum. Wprowadzenie w 1995 r. bezpośrednich wyborów szefów regionów spowodowało, iż wyrosli oni na samodzielną siłę polityczną, często posiadającą w regionach większe wpływy niż władze centralne. Szczególnie silnym aktorem politycznym w Rosji stali się także oligarchowie, którzy w okresie rządów Borysa Jelcyna uzyskali znaczny wpływ nie tylko na życie gospodarcze, ale też i na sferę polityki. Oligarchami stali się zazwyczaj biznesmeni, którzy rozpoczynali kariery w organizacjach przestępczych lub spółkach nomenklaturowych i w okresie prywatyzacji, czyli w rzeczywistości podziału majątku pomiędzy nomenklaturę partyjną, rządową, przemysłową i KGB stali się jednymi z najbogatszych i najbardziej wpływowych ludzi w Rosji. Korzystając z zaplecza finansowego, i będąc w ścisłym związku z funkcjonariuszami aparatu państwowego uzyskali wpływ na decyzje polityczne i kadrowe zarówno w skali kraju, jak i poszczególnych regionów. Znaczenie oligarchów w życiu społeczno-politycznym Rosji w latach dziewięćdziesiątych wzrosło tak znacznie, iż bardzo często stali się oni rzeczywistymi posiadaczami realnej władzy w państwie.

Przejęcie władzy przez Władimira Putina rozpoczęło w Rosji proces określany jako „powrót państwa”. Przełamany został kryzys centralnych instytucji władzy oraz wzmocnieniu uległ ich autorytet zarówno w społeczeństwie, jak i wśród regionalnych elit. Zmiany wprowadzono pod hasłem „dyktatury prawa i wzmocnienia pionowej struktury władzy”, co stało się synonimem centralizacji. Jednym z pierwszych celów Władimira Putina stało się ograniczenie wpływów regionalnych elit na politykę państwa, a następnie podporządkowanie ich władzy centrum. Dlatego też jedną z pierwszych reform nowego prezydenta stało się wprowadzenie nowego podziału administracyjnego państwa na siedem okręgów federalnych, obejmujących swoim zasięgiem kilkanaście podmiotów federacji. Na czele nowych struktur terenowych stanęli mianowani przez prezydenta urzędnicy – szefowie okręgów federalnych – będący pełnomocnymi przedstawicielami prezydenta z zadaniem kierowania tymi jednostkami. Ich rolą miało być stworzenie systemu kontroli nad realizacją w regionach postanowień federalnych organów władzy, ale w rzeczywistości ich zadaniem było ukrócenie samowoli regionalnych elit i podporządkowanie regionów decyzjom władz centralnych. W okręgach federalnych stopniowo zaczę-

to tworzyć terenowe wydziały instytucji centralnych: urzędu skarbowego, prokuratury, ministerstwa spraw wewnętrznych itp., które ograniczyły zakres możliwości dziania regionalnych władz.

Kolejną ważną zmianą służącą podważeniu pozycji regionalnych elit stała się reorganizacja izby wyższej parlamentu – Rady Federacji i zmiana sposobu jej powoływania. Zgodnie z ustawodawstwem uchwalonym podczas prezydentury Borysa Jelcyna w skład izby wyższej z urzędu wchodzi gubernatorzy (wybierani w wyborach powszechnych szefowie władz wykonawczych regionu) oraz przewodniczący lokalnych parlamentów. Wprowadzając poprawki do sposobu powoływania izby wyższej parlamentu, przyjęto, iż w Radzie Federacji będą zasiadać jedynie przedstawiciele regionalnych władz wykonawczych i ustawodawczych nominowani przez odpowiednie władze regionu. Osłabiło to w znaczący sposób pozycję władz lokalnych, gdyż gubernatorzy utracili immunitet oraz bezpośredni dostęp do stanowienia prawa, co miało zmniejszyć wpływy regionalnych liderów na poziomie centralnym. Ostatecznym ciosem zadaniem samodzielności regionalnych elit stała się zmiana w systemie powoływania szefów jednostek administracyjnych kraju. W 2004 r. zniesiono bezpośrednie wybory szefów regionów i zastąpiono je jednolitym mechanizmem mianowania gubernatorów przez lokalne parlamenty na wniosek prezydenta.

Od 2005 r. relacje pomiędzy centrum a regionami ułożyły się zgodnie z wolą władz centralnych i proces recentralizacji władzy został ukończony. Na nowym etapie kształtowania się relacji centrum-regiony w Federacji Rosyjskiej władze centralne uzyskały dostateczny poziom kontroli nad regionami i ich lokalnymi elitami, głównie dzięki zabezpieczeniu prawnych mechanizmów ingerencji w działalność najwyższych władz regionu, jak i przejściu od bezpośrednich wyborów gubernatorów do mechanizmu „miękkiego naznaczania”. Władze centralne ułożywszy zgodnie ze swoją wolą relacje z podmiotami federacji stopniowo mogły rozpocząć proces przekazywania części pełnomocnictw regionom, które nie mogą być efektywnie realizowane przez władze centralne, bez obawy utraty kontroli nad politycznymi procesami w kraju⁸.

Kolejnymi aktorami politycznymi, którzy mogliby stać się przeszkodą w konsolidacji władzy byli wszechwładni rosyjscy oligarchowie. Ułóże-

---

⁸ Р.Ф. Туровский, *Политическая регионалистика*, Москва 2006, s. 582.

nie stosunków władzy państwowej z oligarchami stało się jednym z podstawowych problemów, przed którym stanęły nowe elity rządzące. Jak się wskazuje w literaturze przedmiotu, Władimir Putin, mając na uwadze stabilność gospodarczą kraju, podjął decyzję o tym, aby ukrócić ambicje oligarchów do oddziaływania na sferę polityki, ale nie walczyć z oligarchami jako specyficzną grupą społeczno-polityczną postkomunistycznej Rosji⁹. Władimir Putin nie tyle dążył do zniszczenia oligarchów, ile do ponownego ułożenia stosunków pomiędzy światem biznesu, czyli magnatami finansowo-przemysłowymi a światem polityki, tak aby władze państwowe uzyskały w tym układzie zdecydowaną przewagę. Nowy prezydent wyraźnie dał do zrozumienia, iż nadchodzą znaczące zmiany w relacjach wielki biznes – Kreml. Największy i najbardziej wpływowi oligarchowie, zarówno tacy jak np. Władimir Gusiński, który wspierał finansowo w wyborach przeciwników Putina, jak i Borys Bieriezowski, który był częścią „kremłowskiej rodziny” prezydenta Jelcyna, znaleźli się pod olbrzymią presją ze strony władz. Mianowany przez Władimira Putina premier Kasjanow zadeklarował, iż nie ma odwrotu od skutków prywatyzacji lat dziewięćdziesiątych (co oznaczało, iż władza akceptuje istniejącą strukturę własności i koncentrację kapitału powstałą w wyniku chaotycznej i skorumpowanej prywatyzacji), ale jednocześnie dodał, że niektóre umowy prywatyzacyjne, które zostały zawarte z rażącym naruszeniem prawa mogą zostać anulowane, co stanowiło wyraźną groźbę wobec oligarchów, którzy będą starali się utrzymać swoje wpływy polityczne, przeciwstawiając się konsolidacji władzy w rękach prezydenta¹⁰. Była to wyraźna zapowiedź tego, iż władze będą respektowały pozycję wielkiego biznesu pod warunkiem właściwego postępowania ze strony oligarchów. Większość oligarchów pogodziła się z nowym układem sił w państwie, ci zaś, którzy nie chcieli pogodzić się z utratą wpływów politycznych spotkali się ze zdecydowaną reakcją aparatu państwowego.

Szczególnie mocną kampanię skierowano przeciwko Władimirowi Gusińskiemu i Borysowi Bieriezowskiemu. Obaj byli dość specyficznymi oli-

---

⁹ W. Tompson, *Putin and the „Oligarchs”: a two-sided commitment problem*, [w:] *Leading Russia: Putin in perspective, essays in honour of Archie Brown*, red. A. Pravda, Oxford 2005, s. 180.

¹⁰ Ibidem, s. 185.

garchami, gdyż stworzyli nie tylko imperia finansowo-przemysłowe, ale także i medialne, których używali do własnych celów politycznych. To nad tymi holdingami medialnymi władze kremlowskie chciały przejąć kontrolę. Zdawano sobie bowiem sprawę, iż reforma kraju wymaga poparcia społecznego, które może zapewnić kontrola nad mediami i odpowiednie sterowanie obrazem władzy. Przeciwno Gusińskiemu i Bierzowskiemu wysunięto, politycznie motywowane, zarzuty sądowe. Obaj oligarchowie, aby uniknąć aresztowania zdecydowali się na ucieczkę poza granice kraju.

Sprawa Gusińskiego i Bierzowskiego ukazały słabość oligarchów wobec państwa. Okazało się, iż sprawne władze państwowe mogą bez trudu wyizolować wybranych oligarchów i „dyscyplinować” ich, a w razie potrzeby nawet zniszczyć. Oligarchia rosyjska okazała się grupą, która nie była w stanie stworzyć jednolitego bloku zdolnego przeciwstawić się sprawnej władzy państwowej. Działania prezydenta i jego otoczenia ukazały, że wobec oligarchów, którzy nie będą chcieli podporządkować się nowym relacjom władza – biznes będą wykorzystywane kontrolowane przez Kreml prokuratura, policja i sądy. W 2003 r. kampania skierowana przeciwko Jukosowi i aresztowanie jego właściciela Michaiła Chodorowskiego, ukazały, że rosyjskie władze uzyskały zdecydowaną przewagę nad wielkim biznesem i są w stanie, w razie potrzeby, zniszczyć i podporządkować sobie nawet największe holdingi. Władze rosyjskie dały do zrozumienia, iż oczekują od wielkiego biznesu lojalności i współpracy w odbudowie rosyjskiego potencjału gospodarczego i rozwiązaniu problemów społecznych. Natomiast ci, którzy nie będą chcieli pogodzić się z tym faktem spotkają się ze reakcją władz, która jest w stanie nagiąć prawo do swoich celów.

Uregulowanie relacji władza – wielki biznes było częścią szerszego planu zwiększenia kontrolnych funkcji państwa nad procesami gospodarczymi i wprowadzenia specyficznego „państwowego kapitalizmu” (*state led capitalism*). Z punktu widzenia państwa szczególnie istotny stał się problem renacjonalizacji atrakcyjnych z punktu widzenia władzy sektorów gospodarki. Wzrost obecności państwa widoczny stał się w sektorach strategicznych: bankowym i naftowo-gazowym. Szczególnie dużo uwagi poświęcono zwłaszcza przywróceniu kontroli państwa nad kompleksem paliwowo-energetycznym. Związane to było z przyjętą strategią energetyczną Rosji, która zakładała, że zasoby surowcowe i kompleks energetyczno-pa-

liwowy stanowią fundament rozwoju gospodarczego i ważny element polityki wewnętrznej i zagranicznej państwa. W 2006 r. po przejęciu kontroli nad całym tym sektorem pojawiła się koncepcja Rosji jako „energetycznego supermocarstwa”, wykorzystującego zasoby surowcowe do budowy swojej pozycji międzynarodowej i do zapewnienia krajowi wzrostu gospodarczego.

Trzecim, a zarazem najsłabszym, aktorem politycznym, który został podporządkowany władzy kremłowskiego centrum był rosyjski parlament i opozycyjne ugrupowania polityczne. System polityczny stworzony na początku lat dziewięćdziesiątych przez Borysa Jelcyna nie pozostawiał rosyjskiemu parlamentowi zbyt dużych możliwości oddziaływania na politykę państwa. Niemniej jednak parlament zdominowany przez partie opozycyjne mógł stanowić przeszkodę w sprawnej zmianie ustawodawstwa i wprowadzaniu kolejnych reform. Władze na Kremlu zdawały sobie sprawę, iż dla sprawnego przeprowadzenia reform konieczne są ustawy i sprawne ich uchwalanie przez parlament. Dlatego też władze rosyjskie przystąpiły do reorganizacji także i w tej sferze życia politycznego. Pierwszym krokiem była omówiona wcześniej reforma Rady Federacji, izby wyższej rosyjskiego parlamentu, z której wyprowadzono niezależnych, wybieranych w regionach, gubernatorów, zastępując ich mianowanymi urzędnikami. Aby uzyskać kontrolę nad Dumą Państwową, przedstawicielską izbą niższą parlamentu rosyjskiego, dokonano zmian w funkcjonowaniu partii politycznych w Rosji, tak aby zapewnić sobie kontrolę nad działalnością systemu partyjnego i kontrolę nad składem Dumy Państwowej. Reforma systemu partyjnego i ustawodawstwa wyborczego zainicjowana przyjęciem 11 lipca 2001 r. ustawy o partiach politycznych w znaczący sposób ograniczyła możliwość tworzenia w Rosji partii politycznych, które uznano za jedyne organizacje mogące uczestniczyć w wyborach. W ustawie precyzyjnie określono wymagania, jakie powinna spełniać organizacja, która chce być uznana za partię polityczną, ustanawiając wysokie bariery organizacyjne (m.in. organizacja, która chce zostać uznana za partię polityczną musi posiadać swoje regionalne struktury w ponad połowie rosyjskich regionów), co spowodowało ograniczenie możliwości tworzenia partii politycznych i wyeliminowało z życia społeczno-politycznego różnorodne ugrupowania regionalne. Aby wymusić konsolidację sił politycznych w 2005 r., wprowa-

dzono nowy system wyborczy z głosowaniem proporcjonalnym na listy kandydatów przedstawionych przez partie polityczne z jednoczesnym wysokim progiem wyborczym na poziomie 7%¹¹.

Szczególnie ważną rolę w podporządkowaniu władzy prezydenckiej parlamentu odegrało utworzenie specyficznej partii władzy, która zdominowała rosyjską scenę polityczną. Partiami władzy w rosyjskim systemie partyjnym określano najczęściej te ugrupowania, które były tworzone jako zaplecze urzędującego prezydenta i rządu. Członkowie takich ugrupowań rekrutowali się z ludzi piastujących wysokie stanowiska w strukturach władzy wykonawczej i administracji prezydenckiej oraz prowincjonalnych liderów politycznych. „Partia władzy” w rzeczywistości rosyjskiej to swoisty „polityczny przedstawiciel biurokracji państwowej”. Jest ona wyposażona w olbrzymie pełnomocnictwa i dysponuje olbrzymimi zasobami państwowymi, co powoduje, że rywalizacja w trakcie wyborów nie ma charakteru zrównoważonego. Władze na Kremlu, aby kontrolować procesy wyborcze, stworzyły specyficzne ugrupowanie „Wspólna Rosja”, składające się przede wszystkim z technokratów, elit politycznych uwikłanych w procesy dystrybucji władzy, zarówno na szczeblu regionalnym, jak i centralnym, a w swej działalności korzystających z pomocy aparatu administracyjnego państwa.

Wspólna Rosja została stworzona przez czołowych członków elity władzy skupionych wokół prezydenta Władimira Putina po to, aby zmaksymalizować kontrolę Kremla nad areną polityczną. Jest to organizacja polityczna zależna od funkcjonującego na Kremlu „zewnętrznego zarządu”, który jest niezależny od kierownictwa partii (rzeczywistym centrum władzy nie są wysokiej rangi oficjele partyjni, ale politycy „kremlowscy”, którzy kontrolują proces podejmowania decyzji). Liderów partii Wspólna Rosja można porównać do menagemetu holdingów gospodarczych, którzy są zatrudniani i zwalniani przez właścicieli w zależności od wyników. Skuteczność w funkcjonowaniu partii władzy pozwoliła Władirowi Putinowi całkowicie zdominować wybory i parlament. Rosyjski system partyjny został pozbawiony realnej konkurencyjności, zamieniając się w system partyjny z partią dominującą. Znaczenie partii Wspólna Rosja jest drugorzędne, gdyż wysocy politycy kremlowscy potrzebują posłusznego narzę-

---

¹¹ Por. J. Potulski, *op. cit.*, s. 230.

dzia umożliwiającego kontrolę nad procesem ustawodawczym, a nie autonomicznego partnera. Z drugiej jednak strony pamiętać należy, iż partia władzy stanowi jedno z głównych narzędzi w rękach elit politycznych w Rosji, gdyż reżimy autorytarne bazujące na partyjnej biurokracji są bardziej stabilne niż personalistyczne czy też militarne reżimy.

Nowy polityczny kurs rozwoju państwa okazał się sukcesem. Polityka prezydenta Rosji Władimira Putina zmierzająca do konsolidacji władzy w państwie przyniosła spektakularny sukces w postaci skutecznego wprowadzenia planowanych zmian. Ilość fundamentalnych reform społeczno-gospodarczych, które wprowadzono w życie podczas jego dwóch kadencji stanowi imponującą listę. Warto tu wymienić reformę sądownictwa i prokuratury, reformę systemu służby państwowej, reformę budżetowo-fiskalną, reformę emerytalną, reformę rynku pracy, reformę systemu bankowego, reformę ziemską, a także reformę struktur siłowych¹². Wszystkie one nie byłyby możliwe bez znaczącego wzmocnienia centralnego aparatu władzy, o czym przekonani byli rosyjscy reformatorzy z otoczenia Władimira Putina. Dzięki temu osiągnięto stabilizację polityczno-społeczną przy jednoczesnym zachowaniu pełnej kontroli nad procesami politycznymi i gospodarczymi.

Jednakże efektywność władz centralnych została przedłożona nad kontynuację procesów demokratyzacji, które, jak uznano, w rzeczywistości rosyjskiej doprowadziły w latach dziewięćdziesiątych do rozregulowania mechanizmów władzy i głębokiego kryzysu państwa. W efekcie powstał specyficzny system polityczny, w którym najważniejszą rolę odgrywa biurokracja państwowa, sektor paliwowo-energetyczny, a także służby specjalne. Oceniając polityczny reżim Rosji stworzony przez Władimira Putina rosyjska politolożka Lilia Szewcowa pisała, iż w Rosji nastąpiło przesunięcie od „wyborczego samodzierżawia” ukształtowanego przy Borysie Jelcynie, kiedy krajem rządził pochodzący z wyborów car-prezydent wraz ze swoim dworem (rodzina kremlowska), w kierunku biurokratyczno-autorytarnego reżimu skonstruowanego przez Władimira Putina¹³. Przy czym, jak zwracała uwagę Szewcowa, przy takiej konstrukcji reżimu politycznego

---

¹² Por. J. Rogoża, I. Wiśniewska, *Podsumowanie przemian polityczno-gospodarczych w pierwszej kadencji Władimira Putina*, Prace OSW, Warszawa 2003, s. 5–24.

¹³ Л.Ф. Шевцова, *Смена режима или системы?* „Полис” 2004, nr 1, s. 47.

katastrofalnie zmniejszyła się możliwość urzeczywistnienia wartości demokratycznych¹⁴. Uważa się także, iż polityczny projekt odbudowy rosyjskiej państwowości Władimira Putina oznaczał odtworzenie w Rosji tradycyjnego modelu sprawowania władzy, czyli autokratycznego państwa, w którym obywatele „uwolnieni” zostają od odpowiedzialności za podejmowanie politycznych decyzji, a dla utrzymania popularności władz i spójności społecznej buduje się obraz zagrożenia i obcych wrogów¹⁵.

Dla charakterystyki współczesnego systemu politycznego Rosji używa się obecnie rozmaitych określeń, pisze się o hybrydzie autorytarno-demokratycznej, o rywalizacyjnym autorytaryzmie¹⁶, o soft-autorytaryzmie, czy też o „demokracji sterowanej”¹⁷. O systemie politycznym współczesnej Federacji Rosyjskiej można powiedzieć także jako o „azjatyckiej demokracji”. We współczesnej politologii zwraca się uwagę, iż można mówić o istnieniu specyficznych systemów politycznych urzeczywistnianych w wielu krajach azjatyckich, które charakteryzują się unipolarnym charakterem władzy politycznej oraz paternalistycznymi relacjami władzy. Władza polityczna w modelu „demokracji azjatyckiej” w większym lub mniejszym stopniu skoncentrowana jest wokół wyraźnego politycznego centrum (może to być charyzmatyczny przywódca, silna partia polityczna czy też koalicja elit politycznych, biurokratycznych i ekonomicznych)¹⁸. Generalnie azjatyckie demokracje charakteryzują się istnieniem paternalistycznej i klientelistycznej kultury politycznej, koncentracja władzy w rękach silnego państwa, które pozostaje głównym aktorem politycznym biorącym odpowiedzialność za budowę i organizację sfery publicznej i rozwój gospodarczy, stąd też cechą charakterystyczną jest istnienie w tych państwach „kapitalizmu państwowego” (*state led economy*). Model taki zaczął być urzeczywistniany w politycznym projekcie „Rosja Putina” i legitymizowany przez władze

---

¹⁴ Ibidem, s. 50.

¹⁵ Н. Баранов, *Зигзаки постсоветской российской государственности...*, s. 53–54.

¹⁶ Por. M. Słowikowski, *Rozważania nad naturą reżimu politycznego współczesnej Rosji*, [w:] *Rosja – refleksje o transformacji*, red. S. Bieleń i A. Skrzypek, Warszawa 2010, s. 35–36.

¹⁷ Б.А. Исаев, Н.А. Баранов, *Политические отношения и политический процесс в современной России*, Москва 2008, s. 193.

¹⁸ K. Yung-Myung, *Uderstanding East Asian Political Systems*, „Songkyun Journal of East Asia Studies” 2003, vol. 3, nr 1, s. 54–55.

jako własna droga rozwoju społeczno-politycznego oparta na innych wartościach niż demokracje zachodnie, tzw. suwerenna demokracja.

Otwartym pozostaje jednak pytanie, na ile ten model, ze swoją efektywnością i funkcjonalnością w okresie transformacji, ale obarczony także patologiami, takimi jak korupcja i omnipotencja aparatu państwowego, brakiem zaufania społecznego do instytucji politycznych, jest uważany przez rosyjskie elity polityczne za optymalny. Mówiąc o politycznym projekcie „Rosji Putina”, należy bowiem zwrócić uwagę na fakt, iż w projekcie tym uwzględniona została także kwestia politycznego następcy Władimira Putina na stanowisku prezydenta Federacji Rosyjskiej. Następcą tym został młody polityk, urodzony w 1965 r., Dymitr Miedwiediew. Zaakceptowany i poparty w wyborach przez Putnia i „partię władzy” został polityk niezwiązany ani z proradziecką nomenklaturą partyjną, ani nie wywodzący się z resortów siłowych. Jest to polityk, który co prawda dobrze pamięta okres istnienia ZSRR, ale całą swoją karierę zawodową przeżył już po rozpadzie ZSRR. Dymitr Miedwiediew (postrzegany przez zachodnie media jako polityk liberalny) zaczął wprowadzać korekty do przyjętego za prezydentury Władimira Putina (postrzegany z kolei przez zachodnie media jako autokrata) modelu państwa.

Dymitr Miedwiediew przez cały okres swojej pierwszej kadencji prezydenckiej demonstrował chęć zmiany dotychczasowego sposobu sprawowania władzy, zwiększenia efektywności władzy, ukrócenia korupcji i samowoli aparatu państwowego i służb mundurowych, a także chęć budowy demokratycznego państwa, którego ustrój uwzględniałby specyfikę kulturową kraju i jego wartości¹⁹. W swoich publicznych wypowiedziach budował konsekwentnie obraz młodego polityka nastawionego na reformowanie kraju. W pierwszym orędziu skierowanym do parlamentu

---

¹⁹ Warto zwrócić uwagę na inicjatywy Dymitra Miedwiediewa jako prezydenta Rosji wprowadzające korekty w „polityczny projekt Putina” organizacji władzy w Rosji. Jedną z ciekawych inicjatyw były np. zmiany w mechanizmie mianowania władz regionalnych. Władimir Putin doprowadził do przyjęcia ustawy, według której z kandydaturą głowy regionalnej władzy wykonawczej występuje prezydent, nominację zatwierdza natomiast lokalny parlament. Miedwiediew wprowadził do tej procedury zasadę, iż prezydent wybiera kandydata na szefa regionu z listy osób przedstawionych przez partię, która zwyciężyła w ostatnich regionalnych wyborach. Zmiana ta wydaje się świadczyć o próbie zwiększenia demokratycznego charakteru organizacji władzy.

Dymitr Miedwiediew jako nowy prezydent wiele miejsca poświęcił problemom sprawiedliwości społecznej, walki z ubóstwem oraz walki z nihilizmem prawnym (brakiem przestrzegania prawa), korupcją i samowolą administracji państwowej jako kluczowych elementów umocnienia rosyjskiej państwowości²⁰. W opublikowanym w 2009 artykule *Россия, вперед!*, w którym pisząc o konieczności dalszych reform zwracał uwagę, że Rosja, aby się rozwijać w przyszłości musi odrzucić takie obciążające ją zjawiska, jak prymitywna gospodarka oparta na eksporcie surowców, chroniczną korupcję, przyzwyczajenie do zrzucania odpowiedzialności za organizację życia społecznego na państwo, na zagranicę czy jakiegokolwiek inne „zewnętrzne siły”. Zwrócił uwagę, iż prezydent w dziele modernizacji kraju może oprzeć się tylko na społeczeństwie obywatelskim, gdyż czynownicy nie są w stanie zreformować kraju, gdyż do tego potrzebni są także aktywni obywatele, którym administracyjno-czynowniczy aparat powinien udzielać pomocy. Za najważniejsze przeszkody dla reformowania Rosji uznał zaś po pierwsze wielowiekowe zapóźnienie gospodarcze, po drugie wielowiekową tradycję korupcji oraz po trzecie szeroko rozprzestrzenione w kulturze politycznej społeczeństwa paternalistyczne postawy²¹.

Dymitr Miedwiediew jest świadectwem zmiany pokoleniowej, która zachodzi wśród rosyjskich elit politycznych. Nie wywodzi się on więc z radzieckich struktur władz i to pod jego rządami zaczęła się w Rosji zmiana pokoleń wśród rosyjskich elit politycznych²². Dymitr Miedwiediew reprezentuje liberalne skrzydło współczesnej elity rządzącej w Rosji. Jego sylwetka oraz podjęte przez niego działania w trakcie pierwszej kadencji prezydenckiej pokazują, iż polityczny projekt „Rosja Putina” nie jest wcale łatwo jednoznacznie zakwalifikować jako powrót Rosji do autorytarnego państwa, w którym czołową rolę odgrywają służby specjalne, dla których głównym celem jest samo sprawowanie władzy. Wybór takiego, a nie innego polityka na następcę prezydenta Władimira Putina na pewno był wyborem

---

²⁰ Coroczne orędzia prezydenta Federacji Rosyjskiej dostępne są w wersji elektronicznej na stronie www.kremlin.ru. Orędzia prezydenckie zawierają informacje o głównych kierunkach i celach polityki wewnętrznej i zagranicznej urzędującego prezydenta.

²¹ Por. *РоссияЭ вперед!*, www.kremlin.ru.

²² Por. О.В. Гончаренко, *Региональная политическая элита: перспективы кадровой реформы Дмитрия Медведева*, [w:] ЯА. Пляйса ред., *Демократия. Власть. Элиты. Демократия vs. Элитократия*, Москва 2010, s. 183–198.

przemysłanym i może świadczyć o tym, iż polityczny plan budowy „Rosji Putina” zakładał także, w miarę sukcesów reform wewnętrznych, stopniową liberalizację systemu, aby dostosować go do uznawanych w świecie standardów, tak aby Rosja stała się pełnoprawnym partnerem politycznym dla krajów Zachodu (UE i USA) pozostających dla Rosji głównym partnerem politycznym i gospodarczym oraz krajami najbliższymi Rosji kulturowo.

Powrót na urząd prezydencki Władimira Putina wydaje się oznaczać, iż wśród politycznych elit Federacji Rosyjskiej zwyciężyły tendencje zachowawczo-konserwatywne. Władimir Putin stanowi dla wielu Rosjan, w tym także dla przedstawicieli elit politycznych i nomenklatury administracyjno-partyjnej, gwarancję stabilności. Jego obecność na urządzie prezydenckim oznaczać będzie jednak najprawdopodobniej wzmocnienie tendencji antydemokratycznych, antyobywatelskich (ograniczenie wolności słowa, ograniczenie możliwości działania ruchów obywatelskich i organizacji politycznych), a także utrzymanie dominującej pozycji w państwie skorumpowanego aparatu biurokratycznego i służb mundurowych. Skutkiem takiej polityki najprawdopodobniej będzie dalsza ucieczka miejscowego kapitału za granicę, brak inwestycji zagranicznych, drenaż mózgow, a zatem podważone zostaną podstawy dla rozwoju społeczeństwa i państwa rosyjskiego, co w długoletniej perspektywie może skutkować silnym kryzysem wewnętrznym. Problemem rosyjskich władz może stać się także rosnąca klasa średnia. Ostatnie lata przyniosły Rosji stabilny wzrost gospodarczy, a tym samym rośnie grupa ludzi zamożnych i dobrze wykształconych, która w coraz większym stopniu dostrzega wady modelu putinowskiej Rosji, takie jak chociażby wszechobecna korupcja, które stanowią barierę dla dalszego rozwoju kraju. Niezadowolenie tej grupy społecznej może stanowić znaczące wyzwanie dla rosyjskich władz. Przed rosyjskimi elitami politycznymi skupionymi wokół Władimira Putina stoi zatem konieczność odpowiedzi na pytanie, czy kontynuować dotychczasowy model rozwoju, czy też uznać, iż był on niezbędny dla stabilizacji wewnętrznej i przeprowadzenia reform, ale należy wprowadzić do niego daleko idące korekty. Wydaje się, iż przyszła prezydentura Władimira Putina raczej będzie zmierzała w kierunku kontynuacji dotychczasowego modelu, co skutkować będzie w długookresowym przedziale czasu podważeniem rzeczywistych podstaw rozwoju kraju.